

5. Mimoprodukční význam nejen starých a krajových odrůd ovocných dřevin

Mimo nejčastějšího využití ovocných stromů pro produkci stolního, či tradičně zpracovávaného ovoce plní ovocné druhy řadu dalších poslání (JETMAROVÁ, 1997).

1.) Hospodářský význam ovocných dřevin mimo produkci plodů

A.) Využití v potravinářském průmyslu:

- nezastupitelný význam mají především peckoviny, ale i jádroviny, bobuloviny a netradiční ovocné druhy při výrobě pálenek a likérů. V Čechách a na Moravě oblíbená slivovice a na Slovensku vyhledávaná borovička je toho neklamným důkazem.
- při výrobě cukrovinek jsou velmi oblíbenou a vyhledávanou surovinou nejen plody, ale prosazují se i květy a listy
- při konzervaci masa a uzení se používá dřevo slivoní i např. plody jalovce
- při výrobě kvašených okurek se používají listy višňí a révy vinné

Začteme-li se do jakýchkoliv receptů kvalitní kuchařky, najdeme v nich široké využití všech částí ovocných dřevin při konzervaci i zpracování pokrmů.

B.) Využití dřeva ovocných dřevin:

Na konci své existence poskytují ovocné dřeviny cenné, různě využitelné dřevo.

- je všeobecně známé, že ořešák královský dává jedno z nejcennějších evropských dřev, které se používá k výrobě nábytku a velmi cenných dýh.
- dřevo kaštanovníku setého se používá při výrobě ohýbaného nábytku, v bednářství např. při výrobě vinných sudů, při výrobě třísla apod.
- dřevo třešně je pevné, ohebné, snadno se leští. Při použití zásaditých mořidel tmavne a podobá se červenohnědému mahagonu. Obdobně se chová višně.
- dřevo lísky turecké se využívá v řezbářství, někdy i v truhlářství.
- dřevo moruše černé je použitelné na intarzie a k výrobě galanterních potřeb.

Ve výčtu by se dalo pokračovat. Podrobněji je tato problematika zpracována v „Kniha o ovocném stromu“ (VÁVRA 1961).

C.) Ovocný strom jako spolutvůrce prostředí:

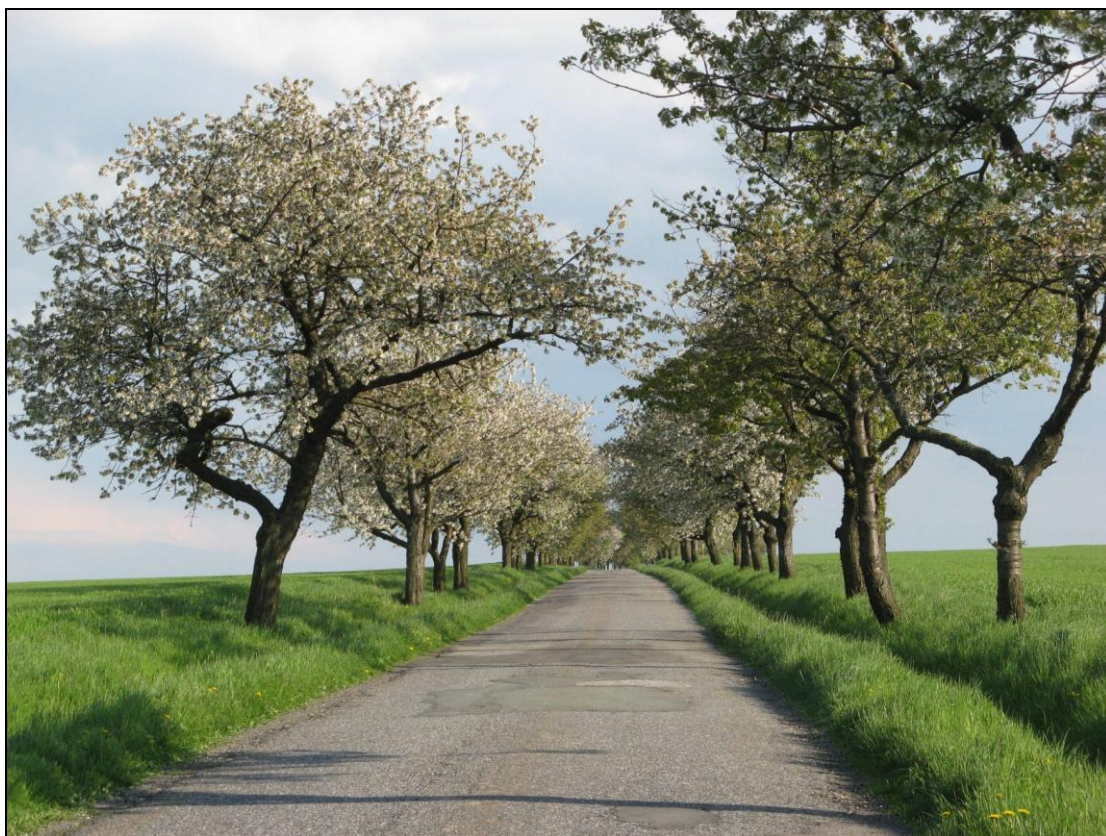
Ovocné výsadby větších plošných rozměrů mají obdobný význam pro utváření podnebí jako lesy. Při tvorbě mikroklimatu hrají roli menší výsadby. Jejich význam spočívá:

- v produkci kyslíku
- v zmírnění klimatu
- v zbrzdění vzdušného proudění
- v transpiraci a v tvorbě stínu pod korunami
- v zabránění vodní a větrné eroze kořenového systému

Jako větrolamy slouží jak silniční stromořadí, tak i jiné pásové výsadby v krajině. V ČR je ročně ohroženo 1 390 000 ha půdy vodní a 463 000 ha větrnou erozí.

D.) Včelařství:

Chov včel má význam nejen pro tvorbu včelích produktů, ale včely jsou nezastupitelné při opylování hmyzosubných rostlin. Včely medonosné (650 000 včelstev v ČR) opylují 90 % hmyzosubných rostlin. Na 1 ha ovocného sadu je třeba 3 - 5 včelstev. Pro tvorbu medu je zapotřebí nektaru. Nektarodárnost ovocných dřevin je různá. Např. u jabloní je obsaženo 25 kg cukru v nektaru na 1 ha, u hrušní je to 5 kg, u třešní 11 kg, u angreštu 30 kg, u ostružiníku 35 kg, u černého rybízu 70 kg a u maliníku dokonce 100 kg cukru v nektaru na 1 ha.

Obrázek: Ukázka využití extenzivních výsadeb formou silničního stromořadí.

E.) Ovocné dřeviny v lékařství a kosmetice:

Ovoce je většinou nenahraditelné v naší stravě pro obsah organických kyselin, tříslovin a aromatických látek. Vedle zeleniny je základním zdrojem vitamínu C, P, A, a skupiny B. Mezi oficiálně uznávané léčivé rostliny patří maliník, ostružiník, růže šípková, bez černý a hloh. Z plodů a ze slupek, kůry se získávají éterické oleje, které se dnes využívají např. v aromaterapii. Léčivých sil ovocných dřevin se využívá jak v lidovém léčitelství, tak i v medicíně a to na léčbu fyzických i psychických onemocnění.

V kosmetice vládne v současné době odklon od přísad na živočišné bázi a naopak se preferují rostlinné produkty. Jsou to např. ovocné kyseliny (jablečná, vinná a citronová), které pozitivně ovlivňují regeneraci, zjemní a zlepší elasticitu pokožky. Podle posledních výzkumů má preventivní účinek při zhoubném bujení olej ze sladkých mandlí.

2.) **Krajinářský význam ovocných dřevin**

Ovocné dřeviny hrají významnou úlohu v krajině i v městské zeleni. Rostou většinou v rozptýlené zeleni.

Rozptýlená zeleň plní několik základních funkcí:

- biologickou: vytváření přirozených refugií, posílení a stabilizace ekologických vazeb v krajině segmentu, tvorba biotopů původním rostlinám a živočichům (např. trnka, růže šípková)
- meliorační: zlepšování mikroklimatických poměrů, osazování skládek, větrolamů, málo plodné půdy a protierozních mezí (např. jeřáb obecný, líska obecná)
- izolační: ochrana před výfukovými plyny, pachy, hlukem, prachem, optická bariéra (např. ořešák královský)

- asanační: zlepšení hygienických poměrů ovzduší, úprava mikroklimatu (např. jeřáb obecný, ořešák královský)
- kulturní: uchování a zvýraznění kulturního charakteru krajiny v identických prvcích, u historických staveb, u úvozových cest, u sakrálních staveb, chráněné soliterní stromy atd. (např. některé regionální odrůdy)
- estetickou: zachování typu měkké a zvlněné středoevropské krajiny (všechny naše ovocné dřeviny)
- naučnou: výchova k estetice, kultuře a ochraně krajiny i života
- rekreační: zachování rekreačního potenciálu území

A.) Stromy v otevřené krajině:

Z ovocných dřevin se pro tento účel hodí *Sorbus*, který je odolný vůči znečištění, je nenáročný na půdu a dobře odolává větru. Z dalších dřevin dotváří charakter krajiny např. *Malus*, *Prunus*, *Pyrus*, *Sorbus*, *Corylus*, *Sambucus nigra*, *Hippophae rhamnoides*, *Rosa canina*.

B.) Stromy na okraji města:

Vysazují se do parků, zahrad, alejí, jako solitéry, někdy i do dlažby. Jsou okrasné květy, plody, listy i habitem.

C.) Stromy do zastavěného prostředí:

Jedná se o oblasti obytných čtvrtí, obchodních středisek a obdobná zastavěná prostředí, která se vyznačují omezeným prostorem. Dřeviny zde tvoří výrazný prvek celkové architektury.

D.) Stromy jako parkový porost a solitéry:

V této kategorii se uplatňují především velké a nápadné dřeviny s osobitým rázem. Nápadné jsou třeba staré semenáče nebo pláňata hrušní u malých sakrálních staveb v krajině, ořešáky u samostatně stojících stavení apod. Mohou se zde vedle okrasných kultivarů rodu *Malus*, *Prunus*, *Pyrus*, *Sorbus*, *Corylus* a *Crataegus* uplatnit i vysoké kmenné tvary starých a regionálních kultivarů i pláňata a semenáče výše jmenovaných rodů.

Obrázek: Extenzivní výsadby ve starém selském sadu.

Obrázek: Extenzivní výsadba tzv. polního sadu.

3.) Společenský význam ovocných dřevin

Ovocné dřeviny jsou ve střední Evropě neodmyslitelnou součástí venkovské i městské krajiny. Jejich vliv se odráží ve folklóru, etnografii, dialektologii, v lidovém umění.

Jsou spolutvůrci charakteristického rázu dané krajiny. Např. jižní Moravu si nelze představit bez révy vinné a meruňky, Pálavu bez dřínu a mahalebky, Českomoravskou vysočinu bez keřů růže šípkové a trnky, Valašsko bez 'Jaderničky moravské' a slivoní, severní Čechy bez hrušní, východní Čechy bez třešní a jabloní a všechny regiony bez doprovodných alejí u méně frekventovaných komunikací a bez nádherných starých solitér na mezích, na okrajích lesa, či u úvozových cest.

Stromy na vesnici často vymezovaly majetky, sloužily jako hromosvody u hospodářských i u obytných stavení. I v dnešní době se jejich společenský význam projevuje:

A.) Při aktivním odpočinku:

Vliv na psychiku a duševní pohodu lze okusit při procházce rozkvetlou alejí, plodným sadem, při odpočinku pod solitérním ořešákem, či oskeruší, pohledem na kvetoucí šípkový keř, či trnku na mezi nebo podzimně vybarvenou třešeň ptačku v plášti lesa, či remízku.

B.) Při naplňování smyslu života u třetí generace:

Plné zahrady starších, někdy i osamělých lidí v průběhu celé vegetace jednoznačně vypovídají o pozitivním působení této činnosti na jejich myšlení i konání.

C.) Při výuce mládeže:

V současnosti si mnozí z nás stále zřetelněji uvědomují význam výuky ekologie v praxi. Na jednom jediném živém stromě lze žáka učit trpělivosti, systematickosti, zodpovědnosti, složitým biologickým a ekologickým vztahům, praktickým dovednostem, rozvíjet jeho výtvarné a estetické nadání a cítění apod.

D.) Studium regionální historie, etnografie a dialektologie:

Motivy ovoce se objevují v písních, básních, pořekadlech, pohádkách, pranostikách, v lidové tvorbě, v malířství a řezbářství. Lidová pojmenování ovoce tvoří jednu z velkých celků dialektologického bohatství českého jazyka. TETERA (1994) uvádí 6500 českých pojmenování pro jabloně. Z každého lexikonu obcí a telefonního seznamu je patrné kolikrát se názvy ovocných dřevin objevují v pojmenování obcí, či v příjmeních. Ve výčtech by bylo možné dále pokračovat. Stačí nahlédnout do příslušné odborné literatury.

Už ně ide na osmé léto přes osumdesát, co sem sa tu vydala. A tehdá ně edem dva chýb jely do dvaceti. Na tu hrušku sa dycky ráda zadívu. Tu ňa náš tatíček dali, dyž sem sa k zajíčkom vydala. Dyť zme spolu obě róstly, ona u tatíčka ve štěpnici a já u maměnky.

A dyž si ňa můj Janek sem k Zajíčkom vzál, tož i tu medůvku si musél vzaf. Šák mu náš tatíček pravil: „Janku, Janku, opatruj jich obě dobře, obě sú sladké jak med!“ Jak zme spolu vyrůstaly, tak nás spolu přesadili.

Spolu zme róstly, spolu dobré i zlé znášaly a aj myslím rodily. Měla sem Vás děcek dost, devět. A ta hora dřeva za tých osumdesát rokův dala ovoca v'ac než dost. Co to bývala sucharů! Co sem sa vás ima nakurýrovala, dyž vás někdy prohánala. Dyť tehdá nebylo inačích lékův.

Tak zme spolu aj zestárly. Víte-i, obě máme ten tvrdý valaský kořen. Obě zme pili vodu z tej hlubokej Zajíčkovéj studně. Edemže ten její kořen je eště zdravší než ten můj. Ona ešče pořád stojí rovno, pořád hledí k nebi, ale já už sa k zemi obracám.

Tolik z vyprávění stařenky Zajíčkové z Bystřičky podle valašského spisovatele spisovatele C. Bartoňka 1958, jedná se o jedn z mnoha dokladů soužití ovocného stromu s člověkem.

Připočít
hlavní

a o ekonomický přínos pro pěstitele, pak myšlenka zinventarizovat, zachovat a dle možností zpět do krajiny navrátit naše stávající a našimi předky vytvořené a zachované bohatství různých ovocných druhů a kultivarů (včetně netradičních) je neoddiskutovatelná.